

Практична робота 3-4

Тема: Диференціювання неявних і параметрично заданих функцій.

Мета: Навчитись диференціювати неявні і параметрично задані функції.

1. **Приклад.** Знайти похідну y'_x з рівняння $x^3 + \ln y - x^2 e^y = 0$.

● Продиференціювавши за x обидві частини рівняння, дістанемо $3x^2 + \frac{y'}{y} - x^2 e^y \cdot y' - 2x e^y = 0$.

$$\text{Звідки } y' = \frac{(2x y e^y - 3x^2)y}{1 - x^2 y e^y}.$$

2. **Приклад.** Скласти рівняння дотичної та нормалі до кривої $x^2 + 2xy^2 + 3y^4 = 6$ у точці $M_0(1, -1)$.

● З рівняння кривої знайдемо похідну:

$$2x + 2y^2 + 4xyy' + 12y^3 y' = 0, \text{ тобто } y' = -\frac{x^2 + y^2}{2xy + 6y^3}.$$

$$\text{Таким чином, } y'(1) = f'(1) = -\frac{1 + (-1)^2}{2 \cdot 1 \cdot (-1) + 6(-1)^3} = \frac{1}{4}.$$

Рівняння дотичної буде

$$y + 1 = \frac{1}{4}(x - 1), \text{ або } x - 4y - 5 = 0.$$

Рівняння нормалі

$$y + 1 = -4(x - 1), \text{ або } 4x + y - 3 = 0.$$

3. **Приклад.** Задано функцію $y = x^5 + 2x^4 - 3x^3 - x^2 - \frac{1}{2}x + 7$. Знайти $y', y'', y''', \dots$.

● Маємо: $y' = 5x^4 + 8x^3 - 9x^2 - 2x - \frac{1}{2}$,

$$y'' = 20x^3 + 24x^2 - 18x - 2, \quad y''' = 60x^2 + 48x - 18,$$

$$y^{(4)} = 120x + 48, \quad y^{(5)} = 120, \quad y^{(6)} = y^{(7)} = \dots = 0.$$

4. **Приклад.** $y = \ln x$. Знайти $y^{(n)}$.

● Маємо: $y' = \frac{1}{x} = x^{-1}$, $y'' = -1 \cdot x^{-2}$, $y''' = 1 \cdot 2x^{-3}$, $y^{(4)} = -1 \cdot 2 \cdot 3x^{-4}$, ...

$$y^{(n)} = 1 \cdot 2 \cdot 3 \cdot \dots \cdot (n-1) \cdot (-1)^{n-1} \cdot x^{-n} = (-1)^{n-1} (n-1)! x^{-n}.$$

5. **Приклад.** Знайти y'_x , якщо

$$\begin{cases} x = t^3 + 3t + 1, \\ y = 3t^5 + 5t^3 + 1. \end{cases}$$

● Знайдемо $x'_t = 3t^2 + 3 = 3(t^2 + 1)$, $y'_t = 15t^2(t^2 + 1) \Rightarrow y'_x = \frac{y'_t}{x'_t} = \frac{15t^2(t^2 + 1)}{3(t^2 + 1)} = 5t^2$.

6. **Приклад.** Знайти кутовий коефіцієнт дотичної до циклоїди

$$\begin{cases} x = a(t - \sin t), \\ y = a(1 - \cos t) \end{cases}$$

в довільній точці $t \in [-\pi, \pi]$.

● Кутовий коефіцієнт дотичної в кожній точці дорівнює значенню похідної y'_x у цій точці:

$$y'_x = \frac{y'_t}{x'_t} = \frac{a \sin t}{a(1 - \cos t)} = \frac{2 \sin \frac{t}{2} \cos \frac{t}{2}}{2 \sin^2 \frac{t}{2}} = \operatorname{ctg} \frac{t}{2} = \operatorname{tg} \left(\frac{\pi}{2} - \frac{t}{2} \right).$$

$\Rightarrow$ кутовий коефіцієнт дотичної до циклоїди в кожній точці дорівнює $\operatorname{tg} \left(\frac{\pi}{2} - \frac{t}{2} \right)$, де t — значення параметра, який відповідає цій точці.

Оскільки кутовий коефіцієнт дорівнює тангенсу кута φ нахилу дотичної до осі Ox , то

$$\operatorname{tg} \varphi = \operatorname{tg} \left(\frac{\pi}{2} - \frac{t}{2} \right) \Rightarrow \varphi = \frac{\pi}{2} - \frac{t}{2}.$$

7. Приклад. Знайти диференціал dy функції $y = x^2 \operatorname{tg}(3x+1)$.

● Оскільки $y' = 2xt \operatorname{tg}(3x+1) + \frac{3x^2}{\cos^2(3x+1)}$, то за формулою (4.10) дістанемо

$$dy = \left(2xt \operatorname{tg}(3x+1) + \frac{3x^2}{\cos^2(3x+1)} \right) dx.$$

8. Приклад. Знайти диференціал функції $y = \operatorname{arctg} x$.

● Маємо: $dy = (\operatorname{arctg} x)' dx = \frac{dx}{1+x^2}$.

9. Приклад. Знайти диференціал функції $s = e^{t^2}$.

● Маємо: $ds = e^{t^2} \cdot 2t \cdot dt$.

10. Приклад. Обчислити наближено значення $\arcsin 0,51$.

● Розглянемо функцію $y = \arcsin x$. Візьмемо $x = 0,5$, $\Delta x = 0,01$ та, застосовуючи формулу $\arcsin(x + \Delta x) \approx \arcsin x + (\arcsin x)' \Delta x$, одержимо

$$\arcsin 0,51 \approx \arcsin 0,5 + \frac{1}{\sqrt{1-(0,5)^2}} \cdot 0,01 = \frac{\pi}{6} + 0,011 = 0,513.$$

Завдання для перевірки знань

Знайти похідну y'_x від неявно заданих функцій:

1. $x \sin y + y \sin x = 0$. *Відповідь.* $y' = -\frac{y \cos x + \sin y}{x \cos y + \sin x}$.

2. $\frac{y}{x} + e^{y/x} - \sqrt[3]{\frac{y}{x}} = 0$. *Відповідь.* $y' = y/x$.

3. $x^{y^2} + y^2 \cdot \ln x - 4 = 0$. *Відповідь.* $y' = -\frac{y}{2x \ln x}$.

4. $y^2 - 2xy + b = 0$. *Відповідь.* $\frac{y}{y-x}$.

5. $x^3 + ax^2y + bxy^2 + y^3 = 0$.   *Відповідь.* $-\frac{3x^2 + 2axy + by^2}{ax^2 + 2bxy + 3y^2}$.
6. $y = \cos(x + y)$.   *Відповідь.* $-\frac{\sin(x + y)}{1 + \sin(x + y)}$.
7. $y = 1 + xe^y$.   *Відповідь.* $\frac{e^y}{2 - y}$.
8. $y \sin x - \cos(x - y) = 0$.   *Відповідь.* $\frac{y \cos x + \sin(x - y)}{\sin(x - y) - \sin x}$.
9. $\operatorname{tg} \frac{y}{2} = \sqrt{\frac{1 - K}{1 + K}} \operatorname{tg} \frac{x}{2}$.   *Відповідь.* $\frac{\sqrt{1 - K^2}}{1 + K \cos x}$.
10. $y = x + \operatorname{arctg} y$.   *Відповідь.* $\frac{1 + y^2}{y^2}$.

Знайти похідну y'_x від параметрично заданих функцій:

1. $x = 1 - t^2, y = t - t^3$.   *Відповідь.* $(3t^2 - 1)/(2t)$.
2. $x = \frac{t+1}{t}, y = \frac{t-1}{t}$.   *Відповідь.* -1 .
3. $x = \ln(1 + t^2), y = t - \operatorname{arctg} t$.   *Відповідь.* $\frac{t}{2}$.
4. $x = \varphi(1 - \sin \varphi), y = \varphi \cos \varphi$.   *Відповідь.* $\frac{\cos \varphi - \varphi \sin \varphi}{1 - \sin \varphi - \varphi \cos \varphi}$.
5. $x = \frac{1+t^3}{t^2-1}, y = \frac{t}{t^2-1}$.   *Відповідь.* $\frac{1+t^2}{t(2+3t-t^3)}$.
6. $x = e^t \sin t, y = e^t \cos t$.   *Відповідь.* $\frac{1 - t \operatorname{tg} t}{1 + t \operatorname{tg} t}$.
7. $x = \frac{3at}{1+t^2}, y = \frac{3at^2}{1+t^2}$.   *Відповідь.* $\frac{t(2-t^3)}{1-2t^3}$.

Знайти похідні другого порядку від функцій:

1. $y = -\frac{22}{x+5}$.   *Відповідь.* $y'' = -\frac{44}{(x+5)^3}$.
2. $y = \frac{1}{4}x^2(2\ln x - 3)$.   *Відповідь.* $y'' = \ln x$.
3. $y = -\frac{1}{9}x \sin 3x - \frac{2}{27} \cos 3x$.   *Відповідь.* $y'' = x \cdot \sin 3x$.
4. $y = x \ln(x + \sqrt{x^2 + a^2}) - \sqrt{x^2 + a^2}$.   *Відповідь.* $y'' = \frac{1}{\sqrt{x^2 + a^2}}$.
5. $y = xe^{x^2}$.   *Відповідь.* $2e^{x^2}(3x + 2x^3)$.
6. $y = \frac{1}{1+x^3}$.   *Відповідь.* $\frac{6x(2x^3 - 1)}{(x^3 + 1)^3}$.
7. $y = (1+x^2) \operatorname{arctg} x$.   *Відповідь.* $\frac{2x}{1+x^2} + 2 \operatorname{arctg} x$.

8. $y = \ln(x + \sqrt{1+x^2})$.   *Відповідь.* $-\frac{x}{\sqrt{(1+x^2)^3}}$.

9. $y = \frac{1}{a + \sqrt{x}}$.   *Відповідь.* $\frac{a + 3\sqrt{x}}{4x\sqrt{x}(a + \sqrt{x})^3}$.

10. $y = e^{\sqrt{x}}$.   *Відповідь.* $\frac{e^{\sqrt{x}}(\sqrt{x}-1)}{4x\sqrt{x}}$.

Знайти похідні третього порядку від функцій:

1. $y = ax^2 + bx + c$.   *Відповідь.* $y''' = 0$.

2. $y = \operatorname{tg} x$.   *Відповідь.* $y''' = 6\sec^4 x - 4\sin^2 x$.

3. $y = \ln \sin x$.   *Відповідь.* $y''' = 2\operatorname{ctg} x \operatorname{cosec}^2 x$.

4. $y = \frac{x}{6(x+1)}$.   *Відповідь.* $y''' = \frac{1}{(x+1)^4}$.

5. $y = \frac{1}{2} \ln^2 x$.   *Відповідь.* $y''' = \frac{2 \ln x - 3}{x^3}$.

6. $y = (2x+3)^3 \sqrt{2x+3}$.   *Відповідь.* $y''' = 105\sqrt{2x+3}$.

7. $y = (x^2 + a^2) \operatorname{arctg} \frac{x}{a}$.   *Відповідь.* $y''' = \frac{4a^3}{(a^2 + x^2)^2}$.

Знайти похідні n -го порядку від функцій:

1. $y = x^n \cdot \sqrt{x}$.

Відповідь. $y^{(n)} = \frac{3 \cdot 5 \cdot 7 \dots (2n+1)}{2^n} \sqrt{x}$.

2. $y = 5 - 3 \cos^2 x$.

Відповідь. $y^{(n)} = -\frac{3}{2} \cdot 2^n \cdot \cos\left(2x + \frac{\pi n}{2}\right)$.

3. $y = 2^x + 2^{-x}$.

Відповідь. $y^{(n)} = (2^x + (-1)^n \cdot 2^{-x}) \ln^n 2$.

4. $y = a^x$.

Відповідь. $y^{(n)} = (\ln a)^n a^x$.

5. $y = \ln(1+x)$.

Відповідь. $y^{(n)} = (-1)^{n-1} \frac{(n-1)!}{(1+x)^n}$.

6. $y = \frac{1-x}{1+x}$.

Відповідь. $y^{(n)} = 2(-1)^n \frac{n!}{(1+x)^{n+1}}$.

7. $y = xe^x$.

Відповідь. $y^{(n)} = e^x(x+n)$.

8. $y = x^{n-1} \ln x$.

Відповідь. $y^{(n)} = \frac{(n-1)!}{x}$.

9. Скласти рівняння дотичної до гіперболи $\frac{x^2}{9} - \frac{y^2}{8} = 1$, проведеної в точці гіперболи $M(-9, -8)$.

Відповідь. $x - y + 1 = 0$.

10. Знайти кут між кривою $y = x - x^3$ та прямою $y = 5x$.

Відповідь. $\operatorname{tg}\varphi = \frac{2}{3}$.

11. Знайти кут між кривими $y = x^3$ та $y = \frac{1}{x^2}$.

Відповідь. $\frac{\pi}{4}$.

12. Знайти кут між кривими $x^2 + y^2 = 5, y^2 = 4x$.

Відповідь. $\operatorname{tg}\varphi_1 = 3, \operatorname{tg}\varphi_2 = -3$.

13. Знайти кут між кривими $y = \sqrt{2} \sin x, y = \sqrt{2} \cos x$.

Відповідь. $\frac{\pi}{2}$.

14. Знайти кутовий коефіцієнт дотичної до кривої $x = \cos t, y = \sin t$ в точці $x = -1/2, y = \sqrt{3}/2$. Зробити малюнок.

Відповідь. $1/\sqrt{3}$.

15. Знайти кутовий коефіцієнт дотичної до кривої $x = a \cos^3 t, y = a \sin^3 t$ при $t = \pi/4$.

Відповідь. -1 .

Знайти диференціали функцій:

1. $y = \frac{x}{2} \sqrt{49 - x^2} + \frac{49}{2} \arcsin \frac{x}{7}$. *Відповідь.* $dy = \sqrt{49 - x^2} dx$.

2. $y = \frac{1}{12} \ln \frac{x-6}{x+6}$. *Відповідь.* $dy = \frac{dx}{x^2 - 36}$.

3. $y = \operatorname{arctg} e^{2x}$. *Відповідь.* $dy = \frac{2e^{2x} dx}{1 + e^{4x}}$.

4. $y = e^{\frac{1}{2} \operatorname{tg}^2 x} \cdot \cos x$.

Відповідь. $dy = e^{\frac{1}{2} \operatorname{tg}^2 x} \cdot \sin x \operatorname{tg}^2 x dx$.

5. Обчислити Δy та dy для функції $y = x^2 - 2x$ при $x = 3$ та $\Delta x = 0,01$.

Відповідь. $\Delta y = 0,0401, dy = 0,04$.

6. Знайти наближене значення $\operatorname{arctg} 0,05$.

Відповідь. $0,811$.

7. Знайти наближене значення об'єму кулі радіусом $2,01$ м.

Відповідь. $34,04 \text{ м}^3$.

8. Знайти наближене значення $\operatorname{tg} 46^\circ$.

Відповідь. $1,035$.

9. Знайти наближене значення $\sqrt[4]{15,8}$.

Відповідь. $1,9938$.